

II AKADEMIJAH

Kidričeva 19
Istria, Via Kidrič 19

so v 17. in 18. sto-
letja *Arcadia* (1690)
in z italijanskimi
Rinaldo Carli, ki
tudi delovanje
vel v rojstnem
kot predsednik
ve, oblikoval
poudarka je
obravnava
adamskim

anju razsvetljenstva, ki obvladuje
svo modernega obdobja evropske
ej vladajočo kulturo, ki sta jo določali cer-

na splošno v srednji Evropi se je proti koncu
protireformacije, v kulturno razvitejših sredi-
le, nositeljice racionalizma, merkantilizma in

plemstvo in duhovništvo, v manjši meri za me-
ščanstvo, je bila zlasti v 18. stoletju značilna izredna gibljivost na širokem prostoru,
ki je zaobjemal dobršen del srednje in zahodne Evrope. Tudi zato so se v teh
krogih ustvarile kozmopolitske razmere, v katerih poznavanje različnih kultur in
jezikov ni bilo izjema, temveč pravilo.

Izobraženstvo ni ostalo na robu tega dogajanja, čeprav je na drugi strani res, da so se spremembe, do katerih je prišlo v nekaterih deželah evropskega zahoda, zlasti v Franciji in Angliji, dotaknile italijanske družbe le mimogrede.¹

Nosilec kulturnega snovanja in delovanja izobraženstva so postale akademije, posebna združenja, v katerih je ideal "duhovnega kraljestva prevladoval nad politično-materialnim in realnim". Najvidnejši izraz želje po kulturnem preporodu je bila v Italiji "Accademia Arcadia", ki je postala središče živahnega književnega ustvarjanja najprej v Rimu, kjer je nastala leta 1690, nato pa po vsem Apeninskem polotoku, saj je v številnih italijanskih mestih ustanovila svoje podružnice, t.i. kolonije, ki so prevzele njeno temeljno kulturno usmerjenost.²

Med vidnejšimi arkadijskimi kolonijami v naši bližini lahko npr. navedemo kolonijo Sonziaco v Gorici, kolonijo Giulio v Vidmu, koloniji Animososa in Parentia v Benetkah, podkolonijo v Trstu, močno pa je rimska Arkadija vplivala tudi na nastanek ljubljanske Accademie Operosorum (1693), leta 1709 pa so v Ljubljani celo ustanovili njeno podružnico z imenom Accademia Emonia.³

Osnovanje Arkadije je pomenilo veliko vzpodbudo za razvoj književnosti, tako proze kot poezije, za kateri sta značilna odpor do izrojenega in izumetničenega baročnega literarnega modela in težnja po ponovni uveljavitvi "dobrega okusa", o katerem govori Ludovico Antonio Muratori, eden najpomembnejših arkadijskih mislecev, v svoji razpravi "Riflessioni sopra il buon gusto" leta 1708.⁴

Obsežno literarno ustvarjanje arkadijcev sicer ni doseglo pomembnejših rezultatov, saj se njeni pisci kljub zahtevi po obnovi "dobrega okusa" niso znali otresti tistega baročnega leporečja, miselne površnosti in čustvene lahkotnosti, ki so jih sami zavračali in obsojali. Vendar pa so nekateri med njimi s svojo kar enciklopedično izobrazbo ustvarili dela, ki so pustila za seboj izjemno pomembno sled. Naj omenimo le voditelja rimske Arkadije A. Giovan Maria Crescimbenija, pisca prve zgodovine italijanskega pesništva "Istoria della volgar poesia" (1698), in na področju poezije mnogo prodornejšega Muratorija, ki je institucijo akademij postavil kot temelj svojih programov kulturne preнове.

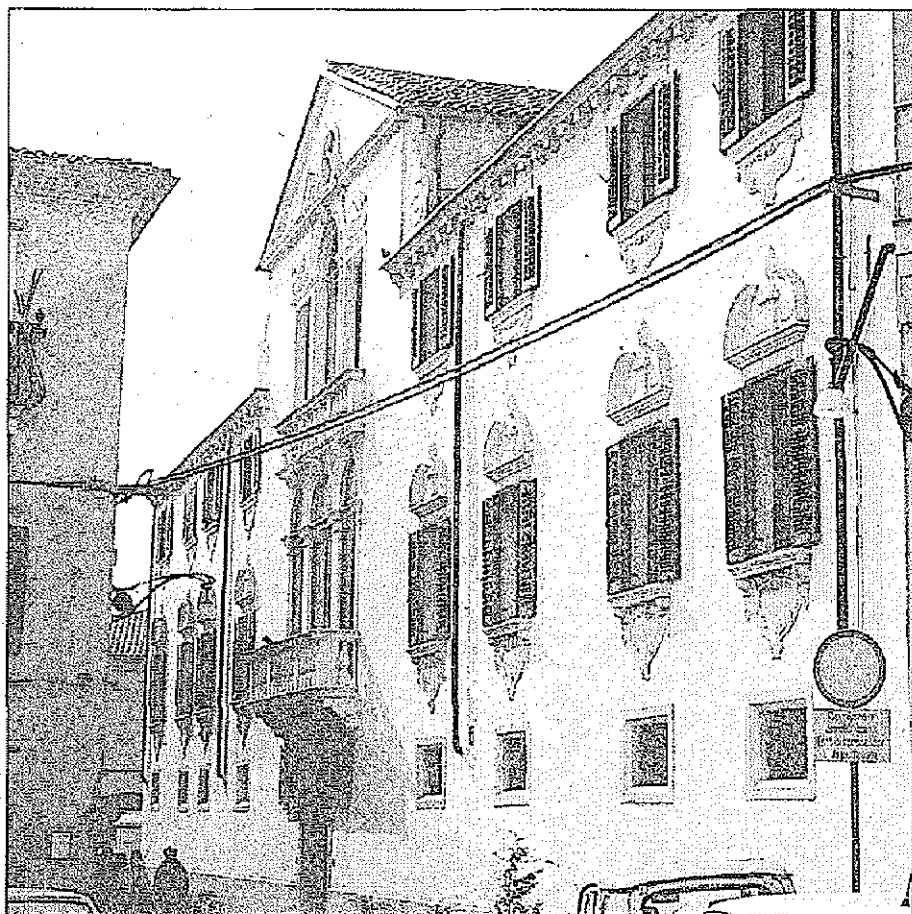
V vrsto najvidnejših arkadijcev tega časa sodijo še Scipione Maffei, Pietro Giannone in nekoliko mlajši Pietro Metastasio. V duhu svojega časa, to je prve polovice 18. stoletja, ki ga nekateri zgodovinarji označujejo kot arkadijsko-racionalističnega, so zavračali zaprtost in odmaknjenost od družbenega dogajanja, ki sta bili značilni za 17. stoletje. Z gorečnostjo in zavzetostjo so stopili v politično in kulturno dogajanje bodisi prek revij in časopisov, bodisi prek akademij z željo, da

1 M. Pirjevec, *Accademia operosorum in njeni stiki z Italijo*, Zbornik prispevkov s kolokvija ob 300-letnici ustanovitve, Ljubljana 1994, str. 25.

2 M. Pirjevec, *ibidem*, str. 27.

3 P. Kuret, *Accademia philharmonicorum v Ljubljani*, Kronika 43/1995, str. 4.

4 M. Pirjevec, *ibidem*, str. 26.

Sedež Akademije "de' Operosi" v palači Gravi-Barbabanca v Kopru (PMK).

bi sodelovali pri družbeni in politični preobrazbi. Interes, ki je sprva vladal za gledališče, jezik in kulturo, se je začel širiti tudi na področje prava, zgodovine in ekonomije ter na široko odprl vrata prosvetljenstvu, ki se je pod francoskim vplivom razširilo na Apeninski polotok v drugi polovici 18. stoletja.⁵

Vsi ti novi miselni tokovi in ideje so postopno našli svoj odmev tudi v Istri, predvsem pa v Kopru kot političnem, upravnem in gospodarskem središču beneške Istre. Kulturno in družabno ozračje Kopra je bilo nedvomno v mnogih pogledih ubrano s tem, kar se je dogajalo v Benetkah pa tudi v širšem italijanskem prostoru. Tu srečamo umetnike in izobražence pa tudi trgovce, obrtnike, duhovnike in redov-

5 DAI, Dizionario degli autori italiani, Firenze 1973, str. 119.

nike iz Benečije, Furlanije, Lombardije in s
žel. Koliko so bili v 17. in 18. stoletju višji slo-
ski prostor, priča že veliko število plemiških
plemiške zavode in univerze, predvsem v Pad

Spričo tesnih kulturnih vezi z italijanskim
ljiivo, da so bili koprski izobraženci v stiku z ita-
le na Apeninskem polotoku prava moda.⁷

Tako ima v njihovem sestavu koprška "Acca-
je ugledno mesto, podobno kot njeni starejši v
Accademia Palladiana.⁸

Akademija dei Risorti je nastala v času noveg
kulturnega vzpona Kopra po težkih obdobjih vojn,
sije. Ob starem oziroma "pravem plemstvu", ki je za
svetu pa tudi v akademiji dei Risorti, je v ospredje sili
ki si je kupovalo plemiške naslove in svoje sinove poš-
vsem v Padovo in Bologno. Tu so se mladi patriciji se-
"plemiške vzgoje", ki jo je že sredi 16. stoletja uzakonil E-
jem znamenitem Dvorjanu (Il Castiglione). Podobne n-
domačih tleh v ustanovitvi "Coleggia dei Nobili" - seminišč- za vzgojo domačih ple-
miških sinov, leta 1675.⁹

Koprski Coleggio je v leposlovje in poezijo, s katerima se je sicer ukvarjalo
veliko tedanjega izobraženstva, vnesel nov okus in postal celo preddverje in vivarij
akademije dei Risorti, ki je v tistem času delovala v zgradbi Coleggia. V obeh
ustanovah so vladali isti humanistični ideali, o čemer pričajo množica učenih ci-
tatov v razpravah in diskusijah, spretnost v sestavljanju verzov in pesnikovanju ter
nagnjenje k duhovni tematiki.¹⁰

V tem okolju je odraščal in prejemal prvo izobrazbo tudi Gian Rinaldo Carli.
Očitno je nanj vplivalo zelo vzpodbudno, saj je že pri dvanajstih letih spisal pas-
toralno dramo Menalca, ki daje v polni meri slutiti njegovo nadarjenost; pri štiri-

6 A. Costa, *Studenti forogiuliesi orientali, triestini ed istriani all'Università di Padova*, AT, NS, vol. XXII, fasc. I, Trieste 1898.

7 Med najstarejše akademije sodita firenski Accademia della Crusca in Accademia degli Ele-
vati, beneški Accademia Aldina in degli Adorni, padovanska Accademia degli Animosi itd.
Med najstarejše znanstvene akademije sodi Accademia dei Lincei, ustanovljena leta 1603 v
Rimu, ki pa je začasno zamrla v času protireformacije (M. Maylender, *Storia delle Accademie
d'Italia*, vol. I-IV, Bologna 1926-1930).

8 O nastanku in delovanju koprskih akademij je poglavitno delo B. Ziliotta, *Accademie e acca-
demici di Capodistria (1478-1807)*, Archeografo Triestino, R. LVII NS, Trieste 1944.

9 G. Vidossich, *Nuovi materiali per la storia del Coleggio di Capodistria*, AMSI, vol. XV,
Parenzo 1899, str. 270.

10 B. Ziliotto, *Accademie e accademici di Capodistria (1478-1807)*, AT, R. LVII NS, Trieste
1944, str. 153.

najstih je končal v Coleggiu stopnjo filozofije, pri šestnajstih se je z zrelo zavestjo lotil zgodovinskih, arheoloških in numizmatičnih raziskav, ki jih je kasneje kronal s svojima znanima deloma "Delle Monete" in "Antichità Italiane".¹¹

Dvakrat je v svojem dolgem, burnem in ustvarjalnem življenju odločujoče vplival na delovanje koprške akademije dei Risorti:

- prvokrat v svojih mladostnih letih po vrnitvi iz furlanskega Flambra, kjer je po odhodu iz koprškega Coleggia nadaljeval študij pri znamenitem opatu Giuseppu Biniju in se pred vpisom na padovansko univerzo leta 1740 za dobro leto ustalil v Kopru;¹²

- njegovo drugo vrnitev v Koper in aktivno delovanje v akademiji dei Risorti so biografi zabeležili v letih 1757/58 do 1760. Čeprav je v Kopru oziroma bližnjem Cereju v svoji podeželski vili ostal do leta 1764, se zaradi gradnje predilnice volne in številnih težav, ki so spremljale proizvodnjo, po letu 1760 ni več aktivno posvečal koprski akademiji, prav gotovo pa je v njeno delovanje vnesel novega duha, svežine in idej.

ACCADEMIA DEI OPEROSI (1738/39)

V Kopru v nasprotju z mnogimi drugimi italijanskimi mesti v začetku 18. stoletja niso ustanovili kolonije rimske Arkadije, saj je tu že od sredine 17. stoletja delovala akademija dei Risorti. Njenemu okusu in usmerjenosti se je sicer uklonila, ni pa stopila v njen krog; v prvih desetletjih 18. stoletja je le še životarila, njeni člani so tratili čas s konvencionalnim pesnikovanjem in praznimi polemikami. Sestajala se je zelo redko, in da je do tega že prišlo, je prišlo bolj zaradi sijaja in bahavosti kot pa zaradi potrebe in koristi, je pisal takrat devetnajstletni Gian Rinaldo Carli svojemu učitelju Giuseppu Biniju v Flambro.¹³

Šolanje pri učenem vikarju v Flambro, ki je bil član rimske Arkadije in po svojih nazorih muratorijanec, je odločilno vplivalo na mladega Carlja. Ob Biniju je oblikoval svojo temeljno intelektualno naravnost, ki je ustrezala njegovemu značaju in nazorom, razodeva pa se nam v številnih pismih, ki jih je pisal svojemu vzorniku in učitelju.

11 B. Ziliotto, "La Rinaldeide" di Alessandro Gavardo e la giovinezza di Gianrinaldo Carli (1720-1765), AT, vol. X-XI (LIX-LX della raccolta), Trieste 1946, str. 249.

12 Podrobneje o Carljevem mladostnem obdobju govori B. Ziliotto v delu "La Rinaldeide" di A. Gavardo e la giovinezza di Gianrinaldo Carli (1720-1795), AT, vol. X-XI (LIX-LX della raccolta), Trieste 1946; L. Bossi, Vita di G.R. Carli Capodettata da Gianmaria Mazzuchelli, trascritta delle schede vaticane da S. Marpurgo, AT, VII (1881); B. Ziliotto, Salotti e conversari capodistriani del Settecento, AT, vol. III, Trieste 1907; E. Apih, Rinnovamento e illuminismo nel '700 italiano. La formazione culturale di Gian Rinaldo Carli, Trieste 1973.

13 B. Ziliotto, Accademie e accademici, str. 167.

Paolina Rubbi-Carli (PMK).

Ravno temu vplivu gre pripisati dejstvo, da si je Carli po vrnitvi v Koper z vso mladostno energijo in ambicioznostjo prizadeval za reformo in obnovo celotnega političnega in kulturnega življenja v Istri z namenom "di nobilitare in qualche modo la mia provincia, purtroppo adesso ridotta misera non tanto per la sua costituzione infelice quanto per la vorace avidità di molti che procurarono di levarli tutto quel poco che vantare poteva d'illustre e di grande..."¹⁴

Najprej se je odločil začeti pri stari akademiji dei Risorti in jo preosnovati oziroma ustanoviti novo na sodobnejših temeljih. V svojem pismu Biniju pravi o tej odločitvi takole: "Appena arrivato in Capodistria ritrovai questi giovani inclinatissimi a formar un'Accademia, che mi invitarono... Io vi acconsentii volentierissimo, ma proposi loro di far un'accademia su sodi fondamenti onde non avesse a mancare sul più bello, perche radunata a caso. Si accettò la mia proposizione e vollero che io fossi il legislatore. Estesi dunque più leggi alla maniera di quella d'Arcadia..."¹⁵

9. julija 1739 je torej v Kopru nastala nova akademija, ki si je nadela značilno ime "degli Operosi" (delavnih); ime, ki ga srečamo že tudi v Bologni, Ferrari in drugih italijanskih mestih; nam je najbližja in najbolj poznana že imenovana Accademia Operosorum v Ljubljani.¹⁶

Koprski operosi naj bi se sestajali v palači Gravisi, kar ni bilo naključje, saj je bil v akademiji najtesnejši Carlijev sodelavec njegov bratranec Girolamo Gravisi, sošolec in sodrug v koprskem Coleggiu, kasneje na študiju v Padovi, v zrelejših letih eden najbolj zvestih Carlijevih prijateljev in sopotnikov. Ni naključje, da je torej G. Gravisiju ob otvoritvi akademije pripadla čast, da je imel svečani nagovor z naslovom "Sopra l'utilità degli esercizi accademici"; recital je tudi nekaj pesmi v latinščini. Tudi Carli se ni izneveril poeziji, in je prebral pesnitev "Le azioni di Apollo giovane".¹⁷

Carli je za delovanje operosov pripravil podoben statut, kakršnega je imela rimska Arkadija. Eno glavnih določil je bilo, da bi akademskemu odboru vnaprej sporočali teme za obravnavo in sestanke, kar si lahko razlagamo kot preventivni ukrep proti praznemu besedičenju in improviziranju.¹⁸

Podobno kot arkadijci so si tudi mladi operosi nadeli vzdevke (pastirska imena). Carli je izbral arkadijsko ime Eliaste Cereto; Cereto v čast družinskim posestim na bližnjem Cereju v zaledju Kopra, kjer si je kasneje zgradil svojo znamenito vilo (Carlisburgo).

14 E. Apih, n.d., cit., Corrispondenza scientifico - letteraria ecc., lettera a Fr. Berretta, 2 luglio 1738.

15 E. Apih, n.d., cit., Fondo Bini, lettere di Capodistria, 3 e 13 luglio 1739.

16 Navedene akademije navaja M. Maylender v svojem delu Storia delle Accademie d'Italia, Bologna 1926-1930.

17 B. Ziliotto, Accademie e accademici, cit., str. 170.

18 E. Apih, Rinnovamento e illuminismo, cit., str. 31.

Gian Rinaldo Carli (PMK).

Z nastankom operosov so torej v provincialno koprsko okolje pod vplivom Binijeve furlanske šole pronicali prvi poskusi kulturne prenove, ki se kaže v prvem javnem nastopu ob počastitvi Giacoma Boldüja; le-ta je v Kopru pridigal z namenom, da bi odvrnil nevarnost kuge. Ob tej priliki je Carli sestavil pesnitev (eklogo), v kateri se norčuje iz preprostega naturalizma prve arkadijske generacije, ki sta jo v Italiji zasmehovala Baretti in Muratori ter propagirala nove, sodobnejše literarne oblike.¹⁹

Ravno tako je Carli za Boldüja sestavil govor, ki je imel že pravi politični prizvok, saj je z zagovarjanjem naravnega prava odklanjal despotizem, ki ga je beneška oligarhija izvajala nad podložnimi komunami. V govoru lahko razberemo municipalistične tendence in motive tistih let in celo zaslutimo "antidespotski nabož", ki je zašel že tudi na periferijo Beneške republike pod vplivom evropske politične misli.²⁰

Toda vsa gorečnost in delavnost mladih operosov ni kaj dosti vplivala na provincialno in nerazgibano okolje v Kopru. Iz besed Gianandrea Barbabianca, drugega Binijevega učenca, ki jih je zapisal v pismu svojemu učitelju, vejeta razočaranje in malodušnost: "qui è ozio infinito e io mi perdo in tutto per non saper dove ricorrere... Al giorno d'oggi non viene stimato che chi possiede grandi facoltà, e molte volte si vede l'obbrobrioso corteggio fatto da gente per nascita ragguardevole a persone ristorte dal fango."²¹

Akademija operosov je torej imela le kratko življenje, čeprav M. Maylender v svojem delu "Storia delle accademie d'Italia", Bologna 1926-1930, navaja, da je delovala dobrih 28 let, ko naj bi se ponovno spojila z akademijo dei Risorti. Po vsej verjetnosti je imel Maylender v mislih drugo akademijo operosov, ki je delovala v letih 1763-1767, in med obema ni upošteval prekinitve.²²

Bolj gre torej verjeti B. Ziliottu, ki je delovanje operosov postavil v leta 1739-1742, saj je večina njenih članov odšla na padovansko univerzo. Carli je namreč že aprila 1739 pisal Biniju, da se bo novembra istega leta odpravil v Padovo, da bi študiral pravo in se poglobil v latinščino, grščino, hebrejščino in francoščino.²³ Ker je ob Carliju v Padovo odšel tudi Girolamo Gravisì, ni verjeti, da bi akademija operosov delovala dlje kot eno leto, kljub temu pa je v akademsko in kulturno življenje Kopra vnesla veliko svežine in novosti.

Carli se v Padovi kljub študiju prava, klasičnih jezikov in zgodovine ni odrekel akademskim aktivnostim. Že prvo leto študija je z nekaterimi furlanskimi študenti

19 E. Apih, cit., ibidem, str. 32.

20 E. Apih, cit., ibidem, str. 33.

21 E. Apih, cit., Fondo Bini, vol. A-D, lettere di A. Barbabianca a Bini da Capodistria, 12 marzo e 14 novembre 1740.

22 M. Maylender, cit., ibidem, str. 124/25.

23 E. Apih, cit., Fondo Bini, lettere da Capodistria, 9 e 25 aprile 1739.

osnoval "un'accademia letteraria per divertimento e per utile".²⁴ Ob koncu decembra 1740 je bil sprejet v najbolj ugledno padovansko akademijo "dei Ricovrati", ki je imela dolgo arkadijsko tradicijo in poudarjen svetovljanski značaj. Na nekaterih javnih nastopih, npr. 1741 in 1742, je bral svoje pesnitve, vendar se je v tem času že večinoma posvečal zgodovinskim raziskavam pa tudi problematiki gledališča in literarnim temam. To je bil obenem čas tesnih stikov z Apostolom Zenoni, Maffeiem, De Rubeisom, čas, v katerem si je pridobil naklonjenost in zaščito uglednih kulturnikov in velikašev: Marca Foscarinija (kasnejšega doža), Giovannija Polenija, Jacopa Stellinija in Pietra Grimanija. V letih 1745/46 je na padovanski univerzi predaval na katedri za navtiko in geografijo, poučeval na šoli v beneškem Arzenalu, hkrati pa širil svoj interes na številna nova področja, med drugim tudi na denarništvo. Januarja 1748 je bil izbran za predsednika akademije dei Ricovrati; s tem je padovanska akademija doživela nov razcvet in sijaj, Carli pa je končno uresničil težnje in ambicije po reorganizaciji institucije, ki je bila tako draga njegovemu okusu in nazorom.²⁵

Šele julija 1750 se je po desetletni odsotnosti v spremstvu padovanskega naravoslovca Vitaliana Donatija po morski poti odpravil ob istrski obali ter se ustavil v Pulju, Poreču, Kopru, na Socerbu in v Trstu. Šlo je za pravo majhno znanstveno in arheološko ekspedicijo, ki je Donatiju nudila snov za delo "Della storia naturale marina dell'Adriatico", katero je Carli še istega leta tiskal v Benetkah.²⁶

Ob kratkem postanku v Kopru je nameraval ustanoviti muzejsko lapidarično zbirko v mestni loži z ustreznim katalogom, vendar zamisel zaradi pomankanja sredstev ni uspela.

Toda Carli se takrat še ni odločil za daljši povratek v rojstno deželo. Odpotoval je nazaj v Italijo, se naselil v Milanu, nato po dveh letih krenil v Toskano, kjer je krajše obdobje preživel v Pisi in nato v Firencah, sredi načrtov, da bi se preselil v Rim, pa ga je dohitela vest o očetovi smrti. Iz korespondence z bratom Stefanom je razvidno, da so se družinski in sorodstveni stiki zaradi materine in nato še očetove smrti ter odhoda mlajšega brata Girolama na študij v Padovo v teh letih znova okrepili. Gianrinaldo je po očetovi smrti postal vodja družine, obenem pa je kot najstarejši sin podedoval večino očetovega premoženja. Urejanje dediščine in želja, da bi se končno ustalil, sta vplivala na Carlijevo odločitev, da se vrne v rojstni Koper.

24 E. Apih, cit., Fondo Bini, lettera da Padova, 26. genn. 1740.

25 E. Apih, Rinnovamento e illuminismo, cit., ibidem, str. 94.

26 E. Apih, ibidem, str. 108.

ACCADEMIA DEI RISORTI (1757/58-1760)

Ob svoji drugi vrnitvi je bil Carli ugleden in bogat, saj je podedoval veliko premoženje po prvi ženi Paolini Rubbi, ki mu je umrla po dveh letih zakona. Užival je slavo zaradi cele vrste del s področij zgodovine, arheologije, numizmatike, politične ekonomije, navtike, gledališča, grške literature, etike, estetike in financ.²⁷

Bilo je torej povsem razumljivo in nesporno, da so ga po povratku v Koper leta 1758 izbrali za predsednika akademije dei Risorti. Carli se je z vso gorečnostjo lotil popolne prenove stare koprške akademije.

Tokrat v nasprotju z mladostnimi leti ni razmišljal o ustanovitvi nove akademije, temveč le o preosnovi obstoječe, kar je bilo za koprške razmere edino sprejemljivo. Akademijo je bilo potrebno najprej očistiti okostenelosti 17. stoletja, jo rešiti iz osamljenosti in brezbržnosti ter doseči, da bi lahko stopila med sestrške italijanske pa tudi srednjeevropske akademije; pri tem pa Carli ni želel, da bi se vključila v rimsko Arkadijo.²⁸

Največ poudarka je dal vsebini, saj je že v prvih temah, ki so jih risorti obravnavali, viden odmik od zgolj literarnega področja. Koprski akademiki naj bi se z obravnavo ekonomskih in družbenih problemov dežele vendarle začeli bližati evropskim akademskim področjem in interesom. Risorte in koprsko plemstvo v celoti je hotel Carli postopno usmeriti k stvarnemu razglabljanju o istrski problematiki, o lastni zgodovinski preteklosti in moderniziranju družbenega sistema in kulture, vendar znotraj tradicionalnega beneškega kulturnega kroga.²⁹

Najprej pa je bilo potrebno koprsko akademijo postaviti na trdne ekonomske temelje, vzpostaviti red in ji zagotoviti normalno in redno delovanje. Nujno je bilo potrebno akademike prisiliti k natančnemu spoštovanju statutarних določil, poskrbeti za lasten arhiv in dokumentacijo, dobro knjižnico in obdelavo zgodovine koprskih akademij, za kar je Carli nagovarjal bratranca Girolama Gravisija.³⁰ Ker so bila zborovanja preveč redka oziroma nestalna, jih je poslej Carli skliceval mesečno. Ravno tako je akademikom manjkal tekmovalni duh: vzpodbuditi ga je bilo potrebno s tekmovanji in nagradami. V ta namen je dal kovati medalje za najboljšo razpravo o določeni temi, ki naj bi jo podelili vsako leto ob razpisnem

27 B. Ziliotto, *Accademie e accademici*, str. 181.

28 E. Apih, *Rinnovamento e illuminismo*, str. 175.

29 O tem obširneje razpravlja B. Ziliotto v delih *Accademie e accademici*, cit., in "La Rinaldeide", cit.

30 G. Gravisija je le deloma uresničil Carlijeve načrte, saj je bil prispevek z naslovom "Storia dei letterati capodistriani" napisan le deloma, in sicer s prispevkoma "Lettera intorno alle antiche e moderne accademie di Capodistria" in "Vita e memorie di Ottenello Vida" (G. Babuder, *Cenni intorno alla vita e agli scritti del Marchese Girolamo Gravisia*, Atti del I.R. Ginnasio di Capodistria, 1867/68).

javnem natečaju. V pismu bratrancu Girolamu Gravisiju, ki mu ga je pisal 15. aprila 1758 iz Benetk, v zvezi s tem pravi: "Prima di passare ad altro, permettetemi che vi annunci il Programma per il Premio, che manderò nella settimana ventura bello e stampato. Il conio della medaglia si lavora e questa pure porterò meco. Frattanto raccomando a voi di vedere che il nuovo segretario registri tutte le Parti, ricuperi il Sigillo dell'Accademia e riscuota puntualmente il Mensile, perchè senza di questo non si fanno belle cose. Voi siete abbastanza interessato, onde è superfluo ch'io ve le raccomandandi di più."³¹

Iz pisma je razvidno, da je Carli ponovno vpeljal dajatve, ki so jih bili akademiki ukinili, jih povišal in tako povečal imetje akademije. Z istim namenom je spodbujal dajanje prostovoljnih letnih prispevkov someščanov, s katerimi naj bi opremili javno knjižnico. V ta namen je zadolžil bratranca Girolama in Giuseppa Gravisija, da določita način izterjave dajatev tako iz naravnih dohodkov akademije kot trimesečnih dajatev, da bi bili kos vsem finančnim obveznostim.

Z namenom, da bi določili stalen sistem - tako kot je veleval sklep, sprejet na akademiji 24. januarja 1758 - glede podelitve nagrade tisti razpravi, ki bi jo ocenili za najboljšo, in glede števila akademikov, ki naj bi po določenem vrstnem redu pisali na osnovi "pro tempore" predlaganih tem, je Carli skupaj s svetnikoma Francescom Almerigottijem in Stefanom Carlijem, nadzornikom Cristoforom de Bellijem, in pobiralcem davkov Niccolòjem Manzinijem, ukazal, naj vsakič v žaro vržejo imena vseh akademikov in jih nato izvlečejo 12. Le-ti so potem imeli pravico narekovati v latinščini ali italijanščini svoja razmišljanja o predhodno določenih temah. Kdor je napisal razpravo, je znova prišel na vrsto šele čez tri leta.³²

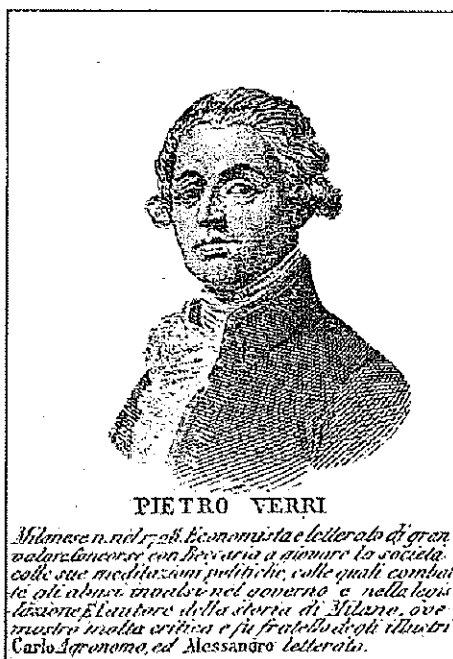
Prvikrat naj bi bila nagrada podeljena 1. januarja 1759 na temo Pier Paolo Vergerio junior,³³ tema je bila obširna in je zajemala celotno protestantsko gibanje v Istri, vendar si ob njej zlate medalje ni nihče prislužil. Toda seme je vzkilo, saj so bodoči natečaji pritegnili pozornost mnogih izobražencev in akademikov, ki so želeli sodelovati pri delu koprške akademije.

Vse te novosti in obsežno dejavnost akademije je Carliju kljub nekaterim odporom uspelo vgraditi v tradicionalno koprsko družbeno klimo in provincialno okolje. Z izvedbo javne akademije na temo "Se sia vero o no che i poeti siano di danno alla società" je znova potrdil družbeni pomen poezije in njeno umetniško veljavo, sebi pa zagotovil priznanje in pohvalo Koprčanov. Tema je bila pravzaprav izziv obrekljivcem, ki so bili vedno bolj glasni in zajedljivi; v dolgi diskusiji so sodelovali Stefano Carli, advokat Francesco Almerigotti, piarist Gaetano Lucchesi iz Collegia dei Nobili in številni drugi.

31 B. Ziliotto, *Trecentosessantasei lettere di Gian Rinaldo Carli Capodistriano*, AT, vol. IV della III. serie, Trieste 1908, str. 42.

32 D. Venturini, *Il Casato dei Marchesi Gravisi*, Parenzo 1907, str. 143.

33 B. Ziliotto, *Accademie e accademici*, cit., str. 184.

Običaj je bil, da se je akademija posebno svečano poklonila vsakemu prihajajočemu in odhajajočemu podestatu. Pravo slovesnost je akademija pripravila ob odhodu Lorenza Parute, avtorja znamenitega dela z naslovom "Leggi statutarie per il buon governo della provincia d'Istria" (Venezia, 1757). V gledališču so ob tej priložnosti recitali Carlijevo pesnitev Ifigenija na Tavridi, ki je avtorju prinesla buren aplavz in zmagoslavje.³⁴

Po poldrugem letu predsednikovanja akademiji je Carli 6. aprila 1759 z zadovoljstvom pisal prijatelju Mazzuchelliju, da mu je v tem času uspešeno akademijo postaviti na trdne temelje, ji pripraviti ustrezen statut, izdelati zlato medaljo kot nagrado za najboljšo razpravo in opremiti knjižnico.³⁵

Toda vse stvari je hotel čedalje bolj opravljati v velikem stilu, pri tem pa so problemi postajali čedalje težji. Najprej problemi finančne narave, saj glede na skromna sredstva akademije nihče ni bil v mestu pripravljen iz lastnih sredstev prispevati za njeno delovanje. Največ težav pa so povzročale njegove lastne ambicije in despotске težnje. Marsikomu dejansko ni ugajala Carlijeva vzvišenost in siceršnja intelektualna premoč, moteče pa je bilo tudi njegovo zavračanje laskanja in hlapčevanja podestatom, še bolj pa njegovo kritično presojanje njihovega vladanja in de-

³⁴ Carli je tragedijo napisal leta 1744; z njo je pokazal način moderne obdelave antične teme in požel tudi Goldonijevo pohvalo; B. Ziliotto, "La Rinaldeide", cit., str. 239.

³⁵ B. Ziliotto, Accademie e accademici, cit., str. 190.

lovanja celotne mestne uprave. Opozicija v določenih okoljih, kamor je sodil tudi brat Stefano, ki se je v glavnem sestajala v Caffè Gorzolini v Calegariji, je postajala čedalje bolj napadalna. Na Carlijev rovaš je po mestu krožila vrsta satir in pampletov, ko pa so po nekem incidentu oblasti zaprle Carlijeva mlajšega brata Sebastiana, se je Carli zapletel najprej v spopad z upravnim odborom akademije, nato pa še s sindiki in podestatom Bertucijem Valierom. Ko se je junija 1759 bližal čas podestatovega odhoda, Carli ni hotel sklicati akademije in pripraviti običajne slovesnosti, "perchè gli Accademici non pagavano, perchè non vi era soldo disponibile, perchè alcuni non Accademici volevano usare la prepotenza di recitare e perchè alcuni della Banca non volevano intervenire. Esistenti questi disordini, non poteva farsi Accademia," je med drugim pisal markizu Giuseppu Gravisiju 30. junija.³⁶

Spor, ki je razburil celotno mesto, se je vendar nekako končal s kompromisom, prav gotovo pa razgalja samovoljo in skorpumpiranost koprške mestne uprave, razdvojenost akademikov pa tudi Carlijevo vzvišenost in nečimrnost.

Ob koncu leta 1759 se je Carli zaradi različnih opravkov preselil v Benetke in tam ostal do septembra 1760. To so bili meseci hudih sporov in prerekanj s sorodniki zaradi dediščine, pa tudi družinskih sporov z bratom Stefanom in drugo ženo Anno Mario Lanfranchi. Carli je le od daleč spremljal delovanje koprške akademije risortov, v glavnem prek korespondence z bratrancem Girolamom Gravisijem. Za nagrado leta 1760 je predlagal povsem praktično temo s področja kmetijstva, in sicer o gojenju vinske trte.³⁷

Leto 1760 se je postopno iztekalo, vendar se je v življenju koprške akademije zvrstilo ob Carlijevi vrnitvi še nekaj pomembnih dogodkov: novi podestat Agostino Soranzo je pokazal precejšnje zanimanje za akademijsko knjižnico, ki se je v tem času po Carlijevi zaslugi napolnila s številnimi priročniki, enciklopedijami, historičnimi korpusi in monumentalnimi deli s področja arheologije, zgodovine, domoznastva itd. Obenem je bil izdelan načrt, da bi podestata Soranza izbrali za zaščitnika akademije, zato je bila 11. novembra 1760 njemu v čast pripravljena akademija na temo: "Se l'amor di patria sia istinto di natura o dipende unicamente dall'amor proprio."³⁸

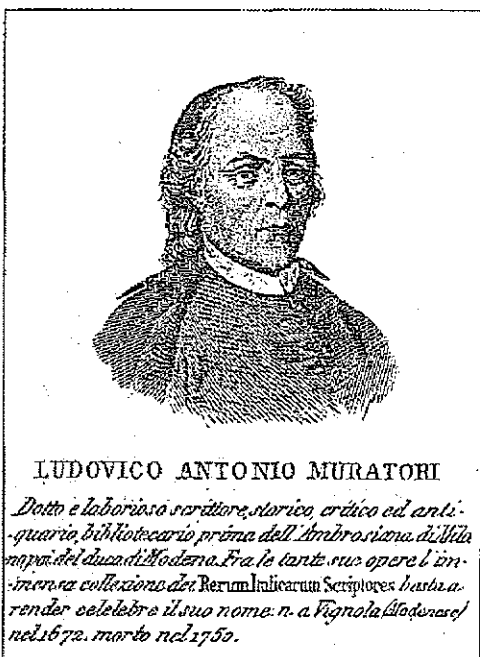
Toda največja Carlijeva želja je bila, da bi v koprsko akademijo sprejeli ugledne italijanske literate in učenjake. Uspelo mu je pridobiti najprej dolgoletnega prijatelja in sodelavca Gianmario Mazzuchellija (1707-1768), ki je bil pred Tiraboschijem najpomembnejši predstavnik italijanske literarne zgodovine. Ravno v tem času je nastalo njegovo monumentalno delo "Gli scrittori d'Italia, cioè notizie storiche e critiche intorno alle vite e agli scritti de' letterati italiani", Brescia, 1753-1763.³⁹

36 B. Ziliotto, *Trecentosessantasei lettere di G.R. Carli*, cit., str. 52.

37 B. Ziliotto, *Accademie e accademici*, cit., str. 197.

38 B. Ziliotto, *Accademie e accademici*, cit., str. 201.

39 DAI, *Dizionario degli autori italiani*, Firenze 1973, str. 943.

Na predlog Gianpaola Serena Polesinija so v koprsko akademijo tistega leta sprejeli še Giovannija Andrea Tafingerja, gimnazijskega profesorja v Stuttgartu in člana akademij v Berlinu, Roveretu, Göttingenu, Sieni in Helmstadtu, Domenica Schiava iz Palerma, člana mnogih akademij na Siciliji in zunaj nje, dr. Bianchinija iz Vidma, slavnega florentinskega literata in urednika "Novelle letterarie di Firenze" Giovannija Lamija, padovanskega starinoslovca Giovannija Brunaccija in grofico Caterino Gualtieri Boschi, gojiteljico umetnosti in leposlovja.⁴⁰

Končno je prišel na vrsto tudi Pietro Verri (1728-1797), ki se je decembra 1760, naveličan vojaškega življenja v času sedemletne vojne, pred povratkom v Milano z Dunaja napotil v Koper. Živahna korespondenca med Carljem in Verrijem od januarja do novembra 1760 razkriva veliko mero medsebojnega spoštovanja in nestrpnega pričakovanja ponovnega snidenja.

Slavni milanski ekonomist in zgodovinar je bil v tem času šele na začetku svoje kariere ter je v Carlju videl svojega vzornika in učitelja, ki mu je zlahka zaupal svoje načrte o politični in gospodarski reformi Lombardije.⁴¹

Verrija so včlanili v akademijo dei Risorti z enakimi častmi, kakršne so izka-

40 B. Ziliotto, *Accademie e accademici*, cit., str. 202.

41 B. Ziliotto, *ibidem*, str. 201.

zovali podestantom, ki so zapuščali svoje službeno mesto. Na način, kot se je ob tej priliki izrazil Carli, ki je dajal možnosti, da bi postali "bolj evropski".⁴²

Carli se je v svojem zanosu in ekonomski podjetnosti leta 1760 lotil še enega projekta: prenesel je podedovano predilnico volne iz Benetk v neposredno bližino svoje podeželske vile na Cereju v upanju, da bo pripomogel k ekonomskemu razvoju province, osvojil tržaško tržišče in avstrijske obmejne pokrajine, ki so bile deficitarne s tovrstno proizvodnjo. Gradnja velikega tekstilnega obrata ga je povsem prevzela in angažirala naslednji dve leti, tako da je že ob koncu leta 1760 odložil predsedniško mesto v akademiji dei Risorti. Na tem položaju ga je nasledil Girolamo Gravis; Carli se je odslej le še redko pojavljal med koprskimi akademiki, zadnjič 11. septembra 1763, ko je recitiral tretji spev svoje pesnitve *L'Andropologia, ossia della società, e della felicità*, ki jo je spesnil še v padovanskem obdobju leta 1748.⁴³

Akademijo dei Risorti je Carli v letih 1761-1764, ki jih je preživel na Carlisburgu, skušal nadomestiti z izbrano družino, ki si je nadelo ime Certosa oziroma Certosini. Nekateri zgodovinarji jo opredeljujejo kot miniaturno akademijo oziroma nekakšno podružnico risortov, ki pa je bila bolj intimna in svobodnejša od koprške akademije. Drugi navajajo, da je Carli tudi za Certoso napisal pravilnik, vendar so člani živeli med študijem, zabavami in pesnikovanjem, družina pa naj ne bi živela ločeno od akademije risortov.⁴⁴

V krogu zvestih Carlijevih privržencev, ki so se shajali na Cereju, so bili: Girolamo in Giuseppe Gravis, Francesco Almerigotti, Domenico Rigo iz Novigrada, Gianpaolo Sereno Polesini, kasnejši predsednik akademije dei Risorti, Alessandro Gavardo, ki je opravljal funkcijo tajnika, in še nekaj manj pomembnih osebnosti.⁴⁵

Družba Certosinov je vzpodbujala Gavardovo domišljijo do te mere, da je začel pesniti Rinaldeido, pesnitev v 18 spevih, katere osrednji junak je bil Gianrinaldo s svojo predilnico volne. Junak pesnitve se mora bojevati proti furijam, zlobi in zavisti; razume se, da je v sklepnem delu pesnik zmago naklonil svojemu izbrancu, ki naj bi ga prek pekla, vic in paradiža privedel v kraljestvo duha in znanosti.⁴⁶

Toda propad predilnice je pri 18 spevu prekinil Gavardovo pesnitev, razpršil pa tudi Carlijeve upe, da bo lahko v svojem malem kraljestvu dočakal udobno starost in mir. Osebnostno prizadet, razočaran in bolan se je odločil za odhod iz Kopra. 10. novembra 1764 je iz Piacenze pisal Girolamu Gravisiju: "*Troppo doloroso m'è il distacco da voi e dagli altri miei pochi amici che conto in una Città così ingrata a un Cittadino che non ha mai avuto altro in anima con le sue opere e con tutto se*

42 E. Apih, *Rinnovamento e illuminismo*, cit., str. 179.

43 P. Stancovich, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, t. II, Trieste 1829, str. 343.

44 E. Apih, *Rinnovamento e illuminismo*, cit., str. 179.

45 B. Ziliotto, "*La Rinaldeide*", cit., str. 273.

46 B. Ziliotto, *Salotti e conversari capodistriani del settecento*, AT, vol. III, Trieste 1907, str. 325.

stesso, che d'illustrarla e di procurare onori e vantaggi. Bisogna dunque troncare d'un colpo e il dispiacere del distacco e la sensibilità dell'universale ingratitudine..."⁴⁷

Rojstni Koper je sicer ostal prisoten v Carlijevi misli tudi po odhodu zaradi praktičnih razlogov in interesov, toda dokončno je pretrgal stike z njegovimi krogi in se čutil, kot je zaupal prijatelju Mazzuccheliju "Sciolto dalle moleste catene, che per una specie di donchisciotismo mi tennero per cinque anni oppresso."⁴⁸

Če strnemo ta prerez Carlijeve dejavnosti v koprskih akademijah, je nedvomno v težnjah po hitrejšem prilagajanju evropskim intelektualnim gibanjem 18. stoletja emblematična Carlijeva osebnost oziroma njegovi poskusi, da bi vdahnil novega in dinamičnega duha akademijam, ki jih je označeval in razvijal kot propulzivne elemente v lokalni kulturni ponudbi. Konkretno je z reformiranjem ter s širokimi in modernimi pogledi akademijo dei Risorti spremenil v pravo študijsko središče ne le za domoznanstvo in ekonomske vede, temveč za znanstvene panoge na splošno.

S podobnimi motivi je začel uvajati tudi nove podjetniške pobude, ki naj bi vzburkale mirne in lenobne vode ekonomskega razvoja v Istri. Žal nobeden od navedenih poskusov ni imel trajnejšega uspeha in ni obrodil vidnejših sadov.

CARLO GOLDONI

Poeta comico e restauratore dell'arte drammatica in Italia. Fu chiamato da Voltaire il Figlio della natura perché al vero produsse la commedia italiana, che in copioso numero e sotto varia forma uscì dalla sua penna. Morì a Parigi nel 1793.

47 B. Ziliotto, Trecentosessantasei lettere etc., cit., str. 84.

48 B. Ziliotto, ibidem, str. 85.

Pragmatičnemu Carliju je bila to sicer huda lekcija, vendar je za svoje bodoče znanstveno in praktično delo iz nje izlekel tudi koristi.

Carli se nam torej v teh poskusih in naporih nedvomno kaže kot progresivna in velika osebnost.

Toda če po drugi strani sledimo njegovim stališčem, diskusijam in polemikam, ki jih je vodil v krogu koprskih akademikov o nacionalnih, etničnih in socialnih problemih svojega časa, se vendar kaže v svoji značilni konzervativni, aristokratski luči. Diskusije o pripadnosti Istre, ki so se razvemale ob Almerigottijevem delu "*Dell'estensione dell'antico Ilirico, ovvero della Dalmazia e della primitiva situazione dei popoli slavi e veneti*", Udine, 1761, to je o njegovi tezi, da je bila Istra del Ilirika, kažejo, da je v svojem dokazovanju o absolutni romanskosti Istre in njene zgodovine odklanjal njen slovanski značaj.

Slovanski element je čutil in označeval predvsem kot tujek v romanski tradiciji Istre, ki je bila zanj pomembna komponenta embrionalne nacionalne zavesti. Po Carliju je Istra po propadu rimskega imperija zašla v dekadenco, ki jo je čutil kot zaton civilizacijskih vrednot, pri tem pa je zanemarjal analizo vzrokov, ki je bila prisotna v diskusijah njegovih sodobnikov. V polni meri je tu ločeval aristokratsko-meščanski in podeželski sloj ter je le v prvem videl protagonista zgodovinskega razvoja in nosilca humanističnih vrednot. Zaničevalno in vzvišeno je nasproti koprskemu meščanstvu postavljajl podeželje s slovanskimi koloni, o katerih neke pravi: "E ville, e case coloniche sono da schiavoni popolate, ed empiramente tenute... Gente sono egliano barbara e vile, di primo seggio, priva d'arte, e di cultura, avezza a dormire nella miseria..."⁴⁹

Treba je seveda poudariti, da Carlijevo mišljenje ni bilo nekaj izjemnega v tistem času, srečamo ga npr. že pri predhodnikih istrskega humanizma, Pietru Coppu ali Girolamu Muziu. Prezir do slovanskega življa je npr. pokazal tudi Pietro Verri med svojim kratkim obiskom Kopra oziroma Cereja, ko v pismu bratu Alessandru med drugim pravi: "Tutto spira povertà e rozzezza. I villani sono schiavoni, non sanno l'italiano che si parla nella città, sono figure rozze di selvaggi appena vestiti..."⁵⁰

Toda po drugi strani poznamo v istrskem zgodovinopisju tudi drugačna mnenja o slovanskem prebivalstvu, zlasti pri Giacomu Filippu Tomasiniu, novigrajskem škofu, ali pri Paolu Naldiniju, ki jih je v svojem delu *Corografia ecclesiastica* (Venezia, 1700) označeval kot dobre in marljive poljedelce kljub dejstvu, da niso avtohtoni prebivalci Istre.

Bolj napredno kulturno in družbeno okolje je torej zavračalo Carlijevo ocenjevanje, ki pa je bilo na splošno prisotno med koprskim plemstvom. Carlijevo

49 E. Apih, *Rinnovamento e illuminismo*, cit., str. 54.

50 B. Ziliotto, *Accademie e accademici*, cit., str. 202.

PIETRO METASTASIO (TRAPASSI)

*Nato in Roma nel 1698 em. a Vienna nel 1762
Riformatore del Melodramma. Pietro Metastasio
insieme con Alfieri e Goldoni forma il grande
trionvirato a cui l'Italia della rinascita
e della gloria del suo teatro è tenuta.*

poudarjeno zaničevanje slovanskih kolonov zaradi brezbriznosti in neznatne podjetnosti se ne razlikuje kaj dosti od gosposkega napuha in od grajanja brezdelnega kineta, ki sta pogosta v tedanji beneški mentaliteti.⁵¹

Gledano v celoti, lahko zaključimo, da se nam Carli v svojem koprskem obdobju kaže v kontradiktorni luči: po eni strani kot progresivna osebnost na področju znanosti, kulture in ekonomskega razvoja, kot osebnost, ki jo beneške oblasti sumijo simpatij do Halsburžanov in teženj po preobrazbi družbenega sistema, po drugi strani pa kot osebnost, ki je uspela v poskusu oblikovanja regionalne zgodovine, oblikovanja protislovanskega municipalizma, temelječega na nekakšnem humanističnem patriotizmu.

Carljeva trditev o "romanskosti" Istre in njeni pripadnosti geografskemu prostoru Apeninskega polotoka ter patriotski nagibi in zahteve po potencialno aristokratskem, municipalnem istrskem nacionalizmu, izhajajoče iz antiteze mesto - podeželje, so dejansko stoletje kasneje ustvarili idejno osnovo za nastanek iredentizma in nacionalizma ter povzročili nacionalne antagonizme širokih razsežnosti.

51 E. Apih, Rinnovamento e illuminismo, cit., str. 54.

RIASSUNTO

Nel XVII e XVIII secolo le accademie divennero il pilastro dell'impegno culturale e scientifico degli intellettuali e tra esse, in Italia, soprattutto l'Accademia dell'Arcadia (1690) fu al centro di una vivace attività letteraria. Anche gli intellettuali capodistriani, in particolare Gian Rinaldo Carli, mantennero stretti legami con le accademie italiane. Nel 1739 fondò l'Accademia degli Operosi mentre ridiede vigore all'Accademia dei Risorti nel periodo tra il 1758 ed il 1764, quasi sette anni che egli trascorse nella natia Capodistria, soggiornando nella sua villa di campagna nella vicina località di Cerè (Carlisburgo). In veste di "principe" dell'accademia affrontò con grande entusiasmo l'opera di un suo completo rinnovamento, compilando nuove e moderne norme statutarie e dotandola di una ricca biblioteca. Diede particolare accento ai contenuti poiché ambiva, limitando i temi prettamente letterari e affrontando problemi economici e sociali dell'Istria, ad un accostamento ai settori e agli interessi accademici europei.

I tentativi del Carli di dare alle accademie uno spirito nuovo e dinamico furono molto importanti nel sempre più rapido processo di adeguamento ai movimenti intellettuali europei del XVIII secolo. Con concezioni ampie e moderne riformò l'Accademia dei Risorti trasformandola in un vero e proprio centro di studi, non solo di storia patria e di discipline economiche, ma anche di discipline scientifiche in generale.